

การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ด (PRESERVATION OF MUSHROOM CULTURES)

เอกสารนี้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้ ปีงบประมาณ 2562
สำนักวิจัยพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ

กลุ่มวิจัยและพัฒนาเห็ด
สำนักวิจัยพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ
กรมวิชาการเกษตร

การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ด

(Preservation of Mushroom Cultures)

เอกสารฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้ ปีงบประมาณ 2562

สำนักวิจัยพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ กรมวิชาการเกษตร

คำนำ

สำนักวิจัยพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ โดยกลุ่มวิจัยและพัฒนาเห็ด มีหน้าที่หลักในการวิจัยและพัฒนาเห็ดในหลากหลายด้าน ทั้งการคัดเลือก ปรับปรุงพันธุ์เพื่อให้ได้เห็ดพันธุ์ดี การพัฒนาการเพาะเลี้ยงเพื่อเพิ่มผลผลิต มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ การค้นคว้าหาวิธีการเพาะเห็ดชนิดใหม่ รวมไปถึงวิธีการอนุรักษ์และเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ด โดยการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดให้มีความถูกต้องและเหมาะสมเป็นอีกปัจจัยสำคัญหนึ่งในกระบวนการเพาะเห็ดที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้ได้ผลตอบแทนที่มากขึ้นหรือสามารถลดต้นทุนการผลิต ปัจจุบันการเพาะเห็ดเป็นการค้าได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้น เกษตรกรทั้งรายใหญ่และรายย่อยมีความสนใจทั้งทางด้านเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลผลิต การเลือกใช้วัสดุเพาะที่หลากหลาย ตลอดจนวิธีการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดที่เหมาะสม เพื่อความมีชีวิต ความบริสุทธิ์ของเชื้อ และความเสถียรของสายพันธุ์ เอกสารการจัดการความรู้ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้สำหรับการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดด้วยวิธีต่าง ๆ ในการเก็บรักษาแต่ละชนิด ตลอดจนวิธีการปรับใช้วัสดุ อุปกรณ์ที่หาได้ง่าย ต้นทุนไม่สูง สำหรับเผยแพร่ให้นักวิจัย นักศึกษา ตลอดจนเกษตรกรและผู้สนใจ เพื่อให้เข้าใจกระบวนการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดและนำไปปรับใช้ได้อย่างเหมาะสม กลุ่มวิจัยและพัฒนาเห็ด หวังเป็นอย่างยิ่งว่าเอกสารฉบับนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจ และเป็นข้อมูลที่สามารถนำไปอ้างอิงและต่อยอดงานวิจัยได้ในอนาคตต่อไป

คณะทำงานการจัดการความรู้
สำนักวิจัยพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ
มิถุนายน 2562

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	การเก็บรักษาเชื้อจุลินทรีย์ชนิดต่าง ๆ	1
	ความสำคัญของการเก็บรักษาเชื้อจุลินทรีย์ชนิดต่าง ๆ	1
	วิธีการเก็บรักษาเชื้อจุลินทรีย์	1
2	การเก็บรักษาเชื้อพันธุ้เห็ด	3
	ความสำคัญของการเก็บรักษาเชื้อพันธุ้เห็ด	3
	วิธีการเก็บรักษาเชื้อพันธุ้เห็ด	4
	การควบคุมคุณภาพของเชื้อพันธุ้เห็ดที่เก็บรักษา	6
3	การปรับใช้วิธีการเก็บรักษาเชื้อพันธุ้เห็ดให้เหมาะสม	9
	1. การเก็บรักษาเชื้อพันธุ้เห็ดบนอาหารวุ้น	9
	2. การเก็บรักษาเชื้อพันธุ้เห็ดในน้ำกลั่นนิ่งฆ่าเชื้อ	10
	3. การเก็บรักษาเชื้อพันธุ้เห็ดในซีลีเยอ	11
4	วิธีเก็บรักษาเชื้อพันธุ้เห็ดชนิดต่าง ๆ	14
	1. เชื้อพันธุ้เห็ดสกุลนางรม	14
	2. เชื้อพันธุ้เห็ดหูหนู	16
	3. เชื้อพันธุ้เห็ดกระด้าง	17
	4. เชื้อพันธุ้เห็ดฟาง	19
	5. เชื้อเห็ดชนิดอื่น ๆ	23
5	บทสรุป	25
	เอกสารอ้างอิง	26

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดบนอาหารวุ้น	10
2	การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดในน้ำกลั่นนิ่งฆ่าเชื้อบรรจุในขวดแก้ว	11
3	การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดในซีลี้อยนิ่งฆ่าเชื้อบรรจุในขวดแก้ว	12
4	การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดฟางในขวดแก้ว	21

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	เปรียบเทียบวิธีการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดด้วยวิธีต่าง ๆ	13

บทที่ 1

การเก็บรักษาเชื้อจุลินทรีย์ชนิดต่าง ๆ

ความสำคัญของการเก็บรักษาเชื้อจุลินทรีย์ชนิดต่าง ๆ

ประเทศไทยจัดอยู่ในพื้นที่เขตร้อนชื้น จึงมีความหลากหลายทางชีวภาพสูง ทั้งพืช สัตว์รวมไปถึงสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กหรือที่เรียกโดยทั่วไปว่าจุลินทรีย์ต่าง ๆ เช่น เห็ด รา แบคทีเรีย ไวรัส ยีสต์ เป็นต้น ปัจจุบัน จุลินทรีย์เหล่านี้มีความสำคัญและถูกนำมาใช้ประโยชน์ในหลากหลายด้าน โดยเฉพาะการศึกษาเทคโนโลยีทางชีวภาพ เพื่อสนับสนุนการเกษตร สิ่งแวดล้อม อุตสาหกรรมทางการแพทย์ เกษษกรรม สาธารณสุข การผลิตอาหารหรือ อุตสาหกรรมต่าง ๆ รวมไปถึงการนำไปศึกษาและวิจัยทางด้านวิทยาศาสตร์ในหลาย ๆ สาขา โดยเชื้อจุลินทรีย์ที่สามารถแยกจนได้เป็นเชื้อบริสุทธิ์แล้ว ต้องมีการเก็บรักษาที่ถูกต้อง เพื่อใช้เป็นเชื้อต้นแบบ (Type cultures) เชื้ออ้างอิง (Reference cultures) และเชื้อใช้งาน (Working culture) โดยหลักการสำคัญของการเก็บรักษา จำเป็นต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์เชื้อ พันธุกรรมที่มีประโยชน์เหล่านี้ ให้สามารถคงความมีชีวิต ความบริสุทธิ์ คงสภาพหรือคงความ มีคุณสมบัติเฉพาะตัว สำหรับการนำไปใช้และศึกษาวิจัยในด้านอื่น ๆ

การเก็บรักษาเชื้อจุลินทรีย์ชนิดต่าง ๆ ควรมีการบันทึกลักษณะทางสัณฐานวิทยา ลักษณะทางชีวโมเลกุล หรือลักษณะทางการเกษตรต่าง ๆ และจัดเก็บอย่างเป็นระบบ เพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพสำหรับการศึกษาและใช้ประโยชน์ทางด้านต่าง ๆ อย่างยั่งยืน และเป็นแหล่งหน่วยพันธุกรรมจุลินทรีย์ธรรมชาติที่สามารถเพาะเลี้ยงได้ นำมา ศึกษา คัดเลือก ปรับปรุงพันธุ์ให้ได้สายพันธุ์สำหรับการนำไปใช้ประโยชน์ได้ตามความต้องการ

วิธีการเก็บรักษาเชื้อจุลินทรีย์

ในการเก็บรักษาเชื้อจุลินทรีย์ จำเป็นต้องเลือกใช้วิธีการเก็บรักษาเชื้อจุลินทรีย์ที่ ถูกต้องและเหมาะสมกับเชื้อชนิดนั้นๆ เพื่อป้องกันการปนเปื้อนจากเชื้ออื่น ๆ สามารถเก็บได้นานโดยไม่สูญเสียพันธุ์ กลายพันธุ์ หรือสูญเสียคุณสมบัติเฉพาะของจุลินทรีย์ชนิดนั้นไป โดยทั่วไป วิธีการเก็บรักษาจุลินทรีย์ มี 6 วิธี ดังนี้ (Smith and Onions, 1994)

1. การเก็บบนอาหารเลี้ยงเชื้อ (Culture media) เป็นการเก็บเชื้อระยะสั้น มีการถ่ายเชื้อทุก 6 เดือน เป็นวิธีที่สะดวก ประหยัด แต่ต้องระมัดระวัง เรื่องการกลายพันธุ์ของเชื้อและการปนเปื้อนจากการย้ายเชื้อในแต่ละครั้ง
2. การเก็บภายใต้น้ำมันแร่ (Mineral oil) การเก็บด้วยวิธีนี้สามารถ เก็บรักษาเชื้อราในกลุ่ม Ascomycetes, Zygomycetes และ Basidiomycetes ได้นานถึง 10 ปี ส่วนเชื้อราในกลุ่ม Oomycetes เก็บได้เพียง 2 ปี
3. การทำให้แห้ง (Drying) การทำให้เชื้อจุลินทรีย์แห้งในวัสดุต่าง ๆ เช่น กระดาษกรองที่ปลอดเชื้อ ดิน ทราาย ซิลิกาเจล และบนแผ่นเจลลาดิน เป็นการหยุดการเจริญของเชื้อ ส่วนใหญ่ใช้เก็บเชื้อราซึ่งทนต่อความแห้งได้ดี รวมถึงยีสต์และแบคทีเรียบางชนิด
4. การเก็บในน้ำกลั่นนิ่งฆ่าเชื้อ (Sterilized distilled water) วิธีนี้ สามารถเก็บสปอร์ในรูปสปอร์แขวนลอย (spore suspension) หรือชิ้นวุ้น ที่มีเชื้อเจริญอยู่ เชื้อราที่ไม่สร้างสปอร์ เก็บรักษาได้ดีด้วยวิธีนี้
5. การเก็บในสภาพเย็นยิ่งยวด (Cryopreservation) เป็นวิธีการเก็บไว้ใน ถังบรรจุไนโตรเจนเหลวที่อุณหภูมิ -196°C วิธีนี้เหมาะกับการเก็บรักษา เชื้อจุลินทรีย์หลายชนิด และสามารถเก็บเชื้อได้นานกว่า 10 ปี
6. การทำให้แห้งแบบเยือกแข็ง (Freeze drying หรือ lyophilization) เป็นหลักการนำน้ำออก ลดความชื้นจากเซลล์จุลินทรีย์ เมื่อจุลินทรีย์อยู่ใน สภาพแห้งทำให้อัตราเมตาบอลิซึมต่ำลง แต่ยังมีชีวิตอยู่และสามารถเก็บ เชื้อไว้ได้นานมากกว่า 10 ปี ข้อดีของวิธีนี้ คือ เหมาะสำหรับการเก็บรักษา เชื้อจำนวนมากและเก็บรักษาได้นาน ส่วนข้อด้อย คือ มีค่าใช้จ่ายสูงในการ ซื้ออุปกรณ์และเครื่องมือ

อย่างไรก็ตาม การเก็บรักษาจุลินทรีย์ไม่มีวิธีใดวิธีเดียวที่เหมาะสมกับจุลินทรีย์ ทุกชนิด การเก็บรักษาจุลินทรีย์ ควรคำนึงถึงชนิดของจุลินทรีย์ที่ต้องการเก็บ วัตถุประสงค์ ในการเก็บ ความพร้อมของเครื่องมืออุปกรณ์ ความชำนาญของบุคลากร งบประมาณที่ใช้ ในการเก็บรักษาเชื้อจุลินทรีย์ นอกจากนี้ ควรเก็บเชื้อทุกชนิดสำรองไว้อย่างน้อย 1 - 2 ชุด ด้วยวิธีหรือสถานที่ที่แตกต่างกัน เพื่อป้องกันการสูญเสียเชื้อจุลินทรีย์ที่มีประโยชน์ทั้งจาก เหตุการณ์ไม่คาดคิดและภัยธรรมชาติต่าง ๆ

บทที่ 2

การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ด

ความสำคัญของการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ด

เห็ด เป็นเชื้อรากลุ่มหนึ่งที่ทำหน้าที่เป็นผู้ย่อยสลาย และสามารถนำผลลัพธ์จากการย่อยสลายไปใช้ในการเจริญ เห็ดรับประทานได้หลายชนิดมีคุณค่าทางโภชนาการสูง เนื่องจากมีโปรตีน กากใยสูง ปราศจากไขมัน อีกทั้งประกอบด้วยวิตามินและกรดอะมิโนหลายชนิด ซึ่งเป็นประโยชน์ทางด้านสุขภาพของมนุษย์ มีบันทึกการนำเห็ดมาประกอบอาหาร เป็นยารักษาโรค หรือนำไปแปรรูปเพื่อการค้ามาอย่างยาวนาน ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาวิจัยถึงคุณประโยชน์ด้านอื่น ๆ ของเห็ด เช่น ประโยชน์ของเห็ด ทางด้านการแพทย์ การนำไปใช้เป็นส่วนประกอบทางด้านเครื่องสำอาง ตลอดจนการสกัดสารสำคัญในเห็ดบางชนิด เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตร เช่น สารควบคุมเชื้อราสาเหตุโรคพืชต่าง ๆ เป็นต้น

ในประเทศไทยเห็ดที่ทำการศึกษามากเป็นเห็ดที่สามารถพบได้ในธรรมชาติของไทย แต่บางชนิดเป็นสายพันธุ์ที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ สายพันธุ์เห็ดเหล่านี้เมื่อผ่านการศึกษา ค้นคว้า วิจัย แล้ว จำเป็นต้องมีวิธีการเก็บรักษาที่ถูกต้องและเหมาะสม ควบคุมคุณภาพให้เชื้อบริสุทธิ์ ไม่ให้เกิดการกลายพันธุ์ หรือเกิดการปนเปื้อน ซึ่งอาจส่งผลให้อัตราการเจริญ หรือความสามารถในการให้ผลผลิตลดลง เกิดความผิดปกติของดอกเห็ด ตลอดจนเชื้อเห็ดไม่สามารถให้ผลผลิตได้

ในการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ด มีวัตถุประสงค์เพื่อการเก็บรักษาเป็นระยะเวลานาน โดยจำเป็นต้องคำนึงถึงควมมีชีวิต การเป็นเชื้อบริสุทธิ์ ไม่พบการปนเปื้อนจากจุลินทรีย์ชนิดอื่น ๆ มีความเสถียรของเชื้อพันธุ์ ไม่สูญเสียลักษณะทางพันธุกรรม ลักษณะทางสัณฐานวิทยา ลักษณะทางสรีรวิทยา (Chang and Miles, 2004) โดยวิธีการเก็บรักษาแบบต่างๆ เพื่อนำมาเลี้ยงหรือเพิ่มจำนวนภายหลัง อาจด้วยการจำกัดอากาศ อุณหภูมิ สารอาหารและน้ำ ช่วยให้เกิดรักษาให้นานและคงคุณภาพไว้ให้มากที่สุด

วิธีการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ด

การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดสามารถเก็บได้หลายวิธี แต่ละวิธีต่างมีประสิทธิภาพและข้อจำกัดแตกต่างกัน ควรพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ของการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดเพื่อการนำไปใช้ เช่น เพื่อเป็นต้นแบบไว้ใช้อ้างอิง เพื่อเก็บไว้เป็นเชื้อสำรอง เพื่อเป็นเชื้อใช้งานสำหรับงานวิจัยหรือให้บริการ ซึ่งควรเป็นเชื้อที่ใหม่ มีอายุการเจริญที่เหมาะสมและพร้อมใช้งาน รวมถึงเครื่องมือและความพร้อมทุกด้านในการทำงาน โดยระยะเวลาที่ทำการเก็บรักษาอาจแบ่งเป็น 3 ระยะ ดังนี้

1. การเก็บรักษาเชื้อเห็ดระยะสั้น วิธีการที่นิยมใช้กันคือ การย้ายเชื้อลงอาหารเลี้ยงเชื้อ Potato Dextrose Agar (PDA) บ่มเลี้ยงเส้นใยระยะแรกในอุณหภูมิที่เหมาะสมของเห็ดแต่ละชนิด แล้วเก็บรักษาเชื้อที่อุณหภูมิ 20 - 25°C และมีการถ่ายเชื้อเป็นระยะ โดยปกติสามารถเก็บไว้ได้นานประมาณ 6 เดือน เป็นวิธีการปฏิบัติทั่วไปในการเก็บรักษาจุลินทรีย์สามารถใช้เก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดได้ในระยะสั้น และอาจนำเชื้อบนอาหารร่วนไปเก็บที่อุณหภูมิต่ำกว่าระหว่าง 10 - 15°C หรือลดปริมาณน้ำตาลในอาหารร่วนลงครึ่งหนึ่ง เพื่อช่วยยืดอายุในการเก็บรักษา แต่ไม่เหมาะกับการเก็บรักษาเชื้อเห็ดในกลุ่มที่ต้องการอุณหภูมิสูงในการดำรงชีวิต การเก็บรักษาเชื้อบนอาหารร่วนมีข้อดีคือเป็นวิธีที่ทำได้ง่าย วัสดุ อุปกรณ์ที่นำมาใช้หาได้ง่าย ราคาไม่สูงมาก แต่มีข้อด้อยที่ต้องใช้เวลา แรงงานมากในการเตรียมอาหาร และต้องใช้พื้นที่มากในการเก็บหลอดหรือขวดเชื้อ นอกจากนี้ อาจเกิดการสับเปลี่ยนในการเขียนรหัสหรือชนิดของเห็ด และการต่อเชื้อลงอาหารใหม่บ่อยครั้ง สามารถเพิ่มโอกาสในการกลายพันธุ์ของเชื้อเห็ดและเกิดการปนเปื้อนจากการย้ายเลี้ยงบ่อยๆ ได้

2. การเก็บรักษาเชื้อเห็ดระยะกลาง วิธีที่นิยมกันคือเก็บเชื้อพันธุ์เห็ดบนวัสดุเพาะซีลี้อย และ ในน้ำกลั่น การเก็บรักษาเชื้อเห็ดบนวัสดุเพาะซีลี้อย โดย Joseph (1998) รายงานการเตรียมวัสดุเพาะซีลี้อยที่ใช้ในการเก็บรักษาซึ่งประกอบด้วย ซีลี้อยไม้เนื้อแข็ง 80% รำข้าวสาลี 15% และ ยิบซั่ม 5% ให้ความชื้น บรรจุลงขวด หนึ่งขวดเชื้อที่อุณหภูมิไม่ต่ำกว่า 121°C ใส่เชื้อเห็ดจนเส้นใยเจริญคลุมเต็มอาหารซีลี้อย วิธีการนี้สามารถเก็บรักษาไว้ในตู้เย็นที่อุณหภูมิ 6 - 8°C ได้นานกว่า 1 ปี และการเก็บรักษาเชื้อเห็ดในน้ำกลั่นหนึ่งขวดเชื้อเป็นวิธีที่แนะนำว่ามีประสิทธิภาพดี วิธีการนี้ Joseph (1998) อ้างถึงรายงานการใช้น้ำกลั่นหนึ่งขวดเชื้อเก็บรักษาเชื้อราสาเหตุโรคเป็นครั้งแรกโดย Castellani ในปี 1939 ต่อมา มีนักวิทยาศาสตร์อีกหลายท่านใช้วิธีการนี้เก็บรักษาเชื้อจุลินทรีย์ อาทิ McGinnis *et al.*

(1974) รายงานการเก็บรักษาเชื้อรา ยีสต์ แบคทีเรีย และแอกติโนมัยซีส ในน้ำกลั่นนิ่งฆ่าเชื้อที่อุณหภูมิห้องได้ตั้งแต่ 12 - 60 เดือน และ Odds ในปี 1991 เก็บรักษาเชื้อยีสต์สาเหตุโรคทั้งหมดนี้สามารถเก็บไว้ได้นานมากกว่า 3 ปี โดยไม่มีการเสื่อมของเชื้อ การเก็บรักษาเชื้อเห็ดระยะกลาง นอกจากเก็บบนวัสดุเพาะเชื้อแล้วและการเจาะขึ้นวุ้นที่มีเชื้อเจริญอยู่ใส่ลงไป ในขวดน้ำกลั่นนิ่งฆ่าเชื้อแล้ว การเลี้ยงเชื้อบนอาหารวุ้นและปิดทับด้วยน้ำมันหรือน้ำกลั่นนิ่งฆ่าเชื้อสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการเก็บรักษาเชื้อเห็ดได้ด้วย เช่น เห็ดฟางที่เจริญอยู่บนอาหารวุ้นเมื่อปิดทับด้วยพาราฟินเหลวที่ปลอดเชื้อจุลินทรีย์สามารถเก็บไว้ได้นาน 6 เดือน (ยงยุทธ์และคณะ, 2525)

3. การเก็บรักษาเชื้อเห็ดระยะยาว โดยเก็บเชื้อพันธุ์เห็ดในสภาพเยือกแข็งที่อุณหภูมิ -196°C หรือ -384°F ในถังไนโตรเจนเหลว เป็นการเก็บรักษาที่หยุดกระบวนการเมตาบอลิซึมของเชื้อ ในกระบวนการเก็บมีขั้นตอนต้องลดอุณหภูมิเพื่อป้องกันความเสียหายของเซลล์ อัตราการทำให้เย็นควรเป็นไปอย่างช้า ๆ (Cooling) และควบคุมให้ได้ประมาณ 1°C ต่อนาที จนลงมาถึง -40 หรือ -50°C แล้วจึงทำให้เยือกแข็งอย่างรวดเร็วจนถึงอุณหภูมิต้องการ วิธีการนี้โดยทั่วไปมีการใช้กลีเซอรอล (Glycerol) ความเข้มข้น 5 - 10% เป็นสารป้องกันความเย็น (Cryoprotective agents) เพื่อลดความเสียหายต่อเซลล์ในขณะที่เก็บรักษาเชื้อ และเมื่อต้องการนำเชื้อขึ้นจากถังไนโตรเจนเหลว ต้องมีการหลอมละลายตัวอย่าง (Thawing) เพื่อลดความเสียหายของเซลล์ในระยะของการทำให้ละลายและช่วยให้เชื้อมีอัตราการฟื้นตัวที่ดี วิธีการเก็บรักษาเชื้อในถังไนโตรเจนเหลวได้รับการพิสูจน์แล้วว่าเป็นวิธีที่ดีวิธีหนึ่ง เนื่องจากสามารถลดอัตราการสูญเสียเซลล์ระหว่างการเก็บ ช่วยในการรักษาความคงที่ทางพันธุกรรมของเชื้อได้ดี และสามารถเก็บไว้ได้นานกว่า 30 ปี แต่มีข้อควรระวังคือต้องรักษาปริมาณไนโตรเจนเหลวที่เหมาะสมภายในถังอยู่เสมอ เพื่อควบคุมอุณหภูมิให้มีความสม่ำเสมอ โดยวิธีการนี้มีข้อด้อยคือ จำเป็นต้องใช้วัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือที่มีราคาสูง ต้องใช้บุคลากรที่มีทักษะและความชำนาญในการเก็บรักษาเชื้อ

การควบคุมคุณภาพของเชื้อพันธุ์เห็ดที่เก็บรักษา

การควบคุมคุณภาพของเชื้อพันธุ์เห็ดในแหล่งจัดเก็บเป็นสิ่งที่สำคัญมาก การควบคุมคุณภาพที่ดีนำไปสู่การมีชีวิตของเชื้อ ความแข็งแรง ความบริสุทธิ์หรือปลอดจากการปนเปื้อนจากเชื้ออื่น และไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางพันธุกรรม วิธีการในการควบคุมคุณภาพจำเป็นต้องคำนึงถึงคุณสมบัติ ดังนี้

1. **ความมีชีวิต (Viability)** หลังจากการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดด้วยวิธีต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาข้างต้น จำเป็นต้องมีการตรวจสอบความมีชีวิตหรือสภาพมีชีวิตของเห็ดชนิดนั้น ๆ วิธีเบื้องต้นในการตรวจสอบเชื้อเก็บรักษาทั้ง 3 ระยะ คือ เมื่อย้ายเชื้อเห็ดมาเลี้ยงบนอาหารเลี้ยงเชื้อใหม่ โคลนิน (Colony) ที่เจริญขึ้นต้องมีลักษณะดีเหมือนเชื้อพันธุ์เดิม มีการเจริญของเชื้อที่สม่ำเสมอ รวมถึงสีของเส้นใยและอัตราการเจริญต้องไม่แตกต่างกับข้อมูลการเจริญของเชื้อพันธุ์เดิมก่อนการเก็บรักษา อย่างไรก็ตาม มีการศึกษาเพื่อตรวจสอบความมีชีวิตของเชื้อพันธุ์เห็ดที่เก็บรักษาในเห็ดหลายชนิด เช่น Singh *et al.* (2004) ตรวจสอบความมีชีวิตของเชื้อเห็ดที่เลี้ยงบนเมล็ดข้าวสาลีและเก็บภายในถังไนโตรเจนเหลวจำนวน 11 ชนิด คือ เห็ดกระดุม (*Agaricus bisporus* และ *A. bitorquis*) เห็ดสกุลนางรม (*Pleurotus flabellatus*, *P. sajor-caju*, *P. ostreatus* และ *P. sapidus*) เห็ดหูหนู (*Auricularia polytricha*) เห็ดหอม (*Lentinula edodes*) เห็ด *Morchella esculenta* และเห็ดฟาง (*Volvariella volvacea*) โดยเมื่อนำเชื้อขึ้นมาเลี้ยงบนอาหาร Wheat Extract Agar (WEA) พบว่า เห็ดหูหนูและเห็ดฟางสภาพความมีชีวิตลดลง 10% หลังการเก็บรักษาภายในถังไนโตรเจนเหลวตั้งแต่ 6 - 42 เดือน ในขณะที่ เชื้อเห็ดอีก 9 ชนิด ไม่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพความมีชีวิต นอกจากนี้ Zaghi *et al.* (2017) ทดสอบความมีชีวิตในการเก็บรักษาเชื้อเห็ดกระดุม (*A. subrufescens*) ในสภาพเย็นยิ่งยวด โดยเลี้ยงเชื้อด้วย 2 กรรมวิธี คือ เลี้ยงบนอาหารวุ้น PDA ผสมซูโครสความเข้มข้น 0 10 และ 20% แล้วเจาะชิ้นวุ้นใส่ลงในหลอดเก็บเชื้อ (Cryotubes) และเลี้ยงบนเมล็ดข้าวสาลีผสมซูโครสความเข้มข้น 0 10 และ 20% และเก็บลงในหลอดเก็บเชื้อ นำหลอดเก็บเชื้อทั้ง 2 กรรมวิธีเดิมสารละลายซูโครสที่ความเข้มข้น 0 15 30 และ 45% เพื่อเป็นสารป้องกันความเย็น แล้วเก็บที่อุณหภูมิ -20°C และ -75°C เป็นระยะเวลา 1 และ 2 ปี พบว่า การเก็บเชื้อเห็ดกระดุมที่อุณหภูมิ -20°C ในสารป้องกันความเย็นทุกความเข้มข้น เป็นระยะเวลา 1 ปี ไม่มีประสิทธิภาพในการเก็บเชื้อเห็ดกระดุม ทั้งที่เจริญบนอาหาร PDA และเมล็ดข้าวสาลี ในขณะที่การเก็บเชื้อเห็ดกระดุม

ที่อุณหภูมิ -75°C เป็นระยะเวลา 1 และ 2 ปี ในสารป้องกันความเย็นความเข้มข้น 15 30 และ 45% มีประสิทธิภาพในการคงความมีชีวิตของเห็ดกระดุม โดยกรรมวิธีที่เลี้ยงเชื้อในเมล็ดข้าวสาลี แม้ไม่เติมสารป้องกันความเย็นแต่เชื้อเห็ดยังสามารถเจริญคงความมีชีวิตอยู่ได้

2. ความบริสุทธิ์ (Purity) การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดด้วยวิธีที่เหมาะสมกับเห็ดแต่ละชนิดมีส่วนช่วยในการคงความบริสุทธิ์ของสายพันธุ์อีกทางหนึ่ง เนื่องจาก การเก็บรักษาด้วยวิธีที่เหมาะสมสามารถคงสภาพความมีชีวิต เชื้อสามารถฟื้นตัว เจริญได้ดีเมื่อนำมาขยายเลี้ยง และในสภาพการเก็บรักษาเชื้อในบางวิธีสามารถป้องกันการปนเปื้อนจากเชื้อจุลินทรีย์ชนิดอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม เมื่อนำเชื้อเห็ดที่เก็บรักษามาขยายเลี้ยงเพื่อทดสอบสภาพความมีชีวิต สามารถตรวจสอบความบริสุทธิ์ของเชื้อเห็ดบนจานอาหารเลี้ยงเชื้อได้ในเบื้องต้น เช่น สีของเส้นใย ลักษณะการเจริญของเส้นใยบนจานอาหารเลี้ยงเชื้อ หรือลักษณะต่าง ๆ ของเส้นใยภายใต้กล้องจุลทรรศน์ การปนเปื้อนไม่เพียงแต่เชื้อราหรือแบคทีเรียชนิดอื่นที่สามารถปนเปื้อนในการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดเท่านั้น เชื้อเห็ดชนิดอื่นที่ไม่ตรงกับชนิดของเห็ดที่ต้องการเก็บรักษาถือเป็นการปนเปื้อนได้เช่นเดียวกัน

3. ความคงตัวหรือความเสถียรของสายพันธุ์ (Stability) และความสามารถในการเกิดดอก (Productivity) วิธีการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดที่เหมาะสม ต้องช่วยลดโอกาสในการเกิดความเปลี่ยนแปลงทางพันธุกรรมขึ้น การตรวจสอบความตรงตามสายพันธุ์ในระยะการเจริญของเส้นใยอาจตรวจสอบได้บนจานอาหารเลี้ยงเชื้อ เช่น ความหนาแน่นของเส้นใย ลักษณะการเดินของเส้นใย รูปร่างของโคโลนี สีของเส้นใย เป็นต้น การตรวจสอบความสามารถในการเกิดดอกจำเป็นต้องเพาะเห็ดชนิดนั้น ๆ ภายหลังจากการเก็บรักษามาเป็นระยะเวลาหนึ่ง เพื่อยืนยันว่าเชื้อพันธุ์เห็ดชนิดนั้นที่เก็บรักษา ยังมีความสามารถในการเกิดดอกและมีลักษณะตรงตามสายพันธุ์ดั้งเดิมก่อนการเก็บรักษาทั้งด้านคุณภาพ เช่น รสชาติ สี กลิ่น และด้านปริมาณ เช่น รูปร่าง ขนาดและน้ำหนัก ตลอดจนความสามารถในการใช้วัสดุเพาะจนกระทั่งเปิดดอกเก็บผลผลิต ในปัจจุบันการตรวจสอบความตรงตามสายพันธุ์โดยใช้เทคนิคทางด้านชีวโมเลกุลถูกนำมาใช้เพื่อลดระยะเวลาในการตรวจสอบและมีความแม่นยำสูง โดย Singh *et al.* (2004) ตรวจสอบการเก็บรักษาเชื้อเห็ดกระดุม เห็ดสกุลนางรม เห็ดหูหนู เห็ดหอม เห็ด *Morchella* และเห็ดฟาง ที่เก็บภายในถังไนโตรเจนเหลวตั้งแต่ 6 - 42 เดือน ด้วยเทคนิค Random Amplified Polymorphic DNA (RAPD) และ Internal Transcribed Spacers (ITS) พบว่า ไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางพันธุกรรมระหว่างการเก็บรักษา

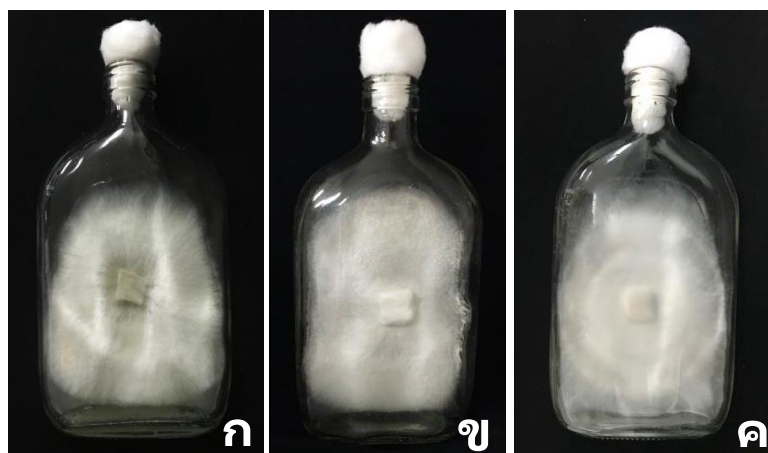
เชื้อพันธุ์เห็ดแบบการเก็บระยะสั้นในอาหารเลี้ยงเชื้อและแบบการเก็บระยะยาวในถังไนโตรเจนเหลว เมื่อทดสอบความสามารถในการออกดอก พบว่าหลังการเก็บเชื้อไว้ 30 เดือน ไม่ส่งผลกระทบต่อการผลิต (น้ำหนัก) ของเห็ดที่เก็บรักษา และ Zaghi *et al.* (2017) ตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงทางพันธุกรรมของเห็ดกระดุม (*A. subrufescens*) ที่เลี้ยงเชื้อบนอาหาร PDA และที่เลี้ยงบนเมล็ดข้าวสาลี แล้วเก็บรักษาด้วยเทคนิค cryopreservation ที่อุณหภูมิ -75°C เป็นระยะเวลา 2 ปี โดยใช้เทคนิค PCR-RAPD พบว่า ไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางพันธุกรรมของเห็ดกระดุมชนิดนี้

บทที่ 3

การปรับใช้วิธีการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดให้เหมาะสม

การเลือกวิธีการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดด้วยวิธีใดก็ตาม เป้าประสงค์หลักของการเก็บรักษา เพื่อรักษาคุณลักษณะของเชื้อพันธุ์เห็ดที่ต้องการโดยคงสภาพเดิมไว้ให้มากที่สุด ตอบสนองต่อความต้องการในการใช้งานของผู้ใช้ เช่น การเก็บรักษาเชื้อเพื่อเป็นเชื้อต้นแบบ เชื้ออ้างอิง เชื้อใช้งาน สำหรับงานวิจัยหรือให้บริการ ต้องการเก็บในระยะสั้น/ระยะยาว รวมถึงความพร้อมด้านแรงงาน อุปกรณ์เครื่องมือและสถานที่ การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์ควรใช้วิธีการเก็บให้เหมาะสมต่อความต้องการของเห็ดแต่ละชนิดและการใช้งาน คำนึงค่าต่อการลงทุนในแง่ของเกษตรกรควรเลือกใช้วิธีการที่ไม่ยุ่งยาก ลงทุนน้อยที่สุด และในส่วนของภาครัฐที่จำเป็นต้องมีการเก็บรักษาไว้เป็นแหล่งเชื้อพันธุ์หรือเพื่อการอนุรักษ์ ต้องมีการเก็บรักษาในระยะยาว ใช้วิธีการเก็บหรือใช้เทคโนโลยีขั้นสูง โดยเห็ดแต่ละชนิดอาจมีการปรับใช้วิธีการเก็บรักษาให้เหมาะสมที่แตกต่างกันไป เช่น

1. การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดบนอาหารร่วน (ภาพที่ 1) เป็นวิธีที่ง่าย มีค่าใช้จ่ายในการเก็บรักษาน้อย เป็นวิธีที่สะดวกและนิยมใช้กันโดยทั่วไปทั้งการเก็บภายในห้องปฏิบัติการ เพื่อเป็นเชื้อใช้งานสำหรับงานวิจัยและสามารถดัดแปลงไว้ใช้ถ่ายทอดสู่เกษตรกร โดยเลี้ยงเส้นใยเห็ดในอุณหภูมิที่เหมาะสมกับเห็ดแต่ละชนิดก่อน แล้วนำไปเก็บรักษาที่อุณหภูมิ 20 - 25 °C อย่างไรก็ดีตาม วิธีการนี้สามารถเก็บเชื้อพันธุ์เห็ดได้เพียงระยะเวลาสั้น ๆ ไม่เกิน 2 - 6 เดือน ขึ้นอยู่กับชนิดของเห็ด แล้วย้ายเก็บลงในอาหารร่วนใหม่ แต่การย้ายเลี้ยงลงอาหารใหม่บ่อย ๆ นั้น อาจส่งผลให้เชื้อพันธุ์เห็ดกลายเป็นพันธุ์ได้ง่าย และต้องอาศัยความชำนาญของผู้เก็บรักษาในการตรวจสอบความบริสุทธิ์ของเชื้อ ดังนั้น การเก็บเชื้อพันธุ์เห็ดในอาหารร่วนจึงควรตรวจสอบอยู่เสมอ เพื่อลดความสูญเสียจากการมีเชื้ออื่นปนเปื้อนและอาหารร่วนแห้ง ซึ่งส่งผลให้เชื้อเห็ดที่เก็บรักษาตาย

ภาพที่ 1 การเก็บรักษาเชื้อพันธุ้เห็ดบนอาหารวุ้น (ก) เห็ดสกุลนางรม (ข) เห็ดกระด้าง และ (ค) เห็ดหูหนู

2. การเก็บรักษาเชื้อพันธุ้เห็ดในน้ำกลั่นนิ่งฆ่าเชื้อ (ภาพที่ 2) ภายหลังกการเลี้ยงเชื้อเห็ดบนอาหารเลี้ยงเชื้อในอุณหภูมิที่เหมาะสมกับเห็ดแต่ละชนิดจนเชื้อเจริญได้ดีแล้ว เจาะชิ้นวุ้น ใส่ขวดน้ำกลั่นนิ่งฆ่าเชื้อ 2 ครั้ง โดยการนิ่งฆ่าเชื้อแต่ละครั้งระยะเวลาห่างกัน 24 ชม. นำขวดเก็บเชื้อไปเก็บรักษาไว้ที่อุณหภูมิห้องที่ประมาณ 25 - 30 °C วิธีนี้เป็นวิธีที่ง่ายและได้รับความนิยมในการเก็บรักษาเชื้อพันธุ้เห็ด เนื่องจากเป็นวิธีที่สะดวก ใช้อุปกรณ์ที่หาได้ง่าย ต้นทุนไม่สูง เชื้อเห็ดหลายชนิดนิยมเก็บโดยใช้วิธีนี้ นอกจากนี้ การเก็บรักษาเชื้อพันธุ้เห็ดในน้ำกลั่น เมื่อนำเชื้อที่เก็บรักษามาย้ายเลี้ยงบนอาหาร เชื้อยังสามารถกลับมาเจริญได้ดี แม้มีการเก็บเชื้อมาเป็นระยะเวลา 2 - 5 ปี อย่างไรก็ตามวิธีการนี้มีข้อควรระวังคือ **ไม่ควรใส่น้ำกลั่นในขวดจนสูงเกินไป** เพื่อป้องกันไม่ให้เชื้อเจริญขึ้นมาถึงด้านบนฝาขวด ทำให้เชื้อเกิดการปนเปื้อนได้ง่าย แต่ไม่ควรน้อยเกินไปและต้องหมั่นตรวจเช็คการระเหยของน้ำ

ภาพที่ 2 การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดในน้ำกลั่นนึ่งฆ่าเชื้อบรรจุในขวดแก้ว

(ก) เห็ดสกุลนางรม (ข) เห็ดกระด้าง และ (ค) เห็ดหูหนู

3. การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดในซีลี้อย (ภาพที่ 3) วิธีการนี้มีลักษณะคล้าย การจำลองสภาพในธรรมชาติของเชื้อเห็ดที่มักเจริญกินเนื้อไม้ สามารถพักตัวอยู่ได้นานและ เก็บรักษาเป็นระยะเวลาาน การเก็บเชื้อในซีลี้อยมีส่วนผสมที่ประกอบด้วยน้ำและซีลี้อย ไม้ไผ่ส่วนประกอบอื่น เช่น รำข้าว หรือดีเกลือ เพราะต้องการให้เชื้อค่อย ๆ เจริญกิน สารอาหารของเนื้อไม้อย่างช้า ๆ ปรับให้มีความชื้นพอเหมาะโดยใช้วิธีการตรวจสอบความชื้น เช่นเดียวกับการผสมซีลี้อยสำหรับการเพาะเห็ดถั่ง แต่ในเชื้อเห็ดบางชนิดที่เจริญช้าอาจมี การเติมน้ำต้มมันฝรั่งลงในซีลี้อยเล็กน้อย เพื่อเพิ่มสารอาหารและช่วยให้เส้นใยเห็ด มีความ แข็งแรงมากขึ้น บรรจุซีลี้อยใส่ขวด นึ่งฆ่าเชื้อ ตัดขึ้นวันย้ายเชื้อลงซีลี้อย นำไปเลี้ยงไว้ที่ อุณหภูมิที่เหมาะสมกับเห็ดแต่ละชนิดจนเชื้อเจริญเต็มซีลี้อย แล้วนำไปเก็บรักษาไว้ที่ อุณหภูมิห้องที่ประมาณ 25 - 30°C วิธีนี้สามารถเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดได้นาน 2 - 5 ปี และ ควรใส่ซีลี้อยประมาณหนึ่งในสามส่วนของขวดที่ต้องการเก็บ เพื่อป้องกันไม่ให้เชื้อเจริญ ขึ้นมาถึงด้านบนฝาขวด ซึ่งทำให้เชื้อเกิดการปนเปื้อนได้ง่าย

ก

ข

ค

ภาพที่ 3 การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดในซีลี้อย่างหม่าเชื้อบรรจุในขวดแก้ว (ก) เห็ดสกุลนางรม (ข) เห็ดกระด้าง และ (ค) เห็ดหูหนู

การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดบนอาหารวุ้น ในน้ำกลั่นนิ่งฆ่าเชื้อและในวัสดุขี้เลื่อยที่บรรจุในขวดแก้ว เป็นการปรับใช้วัสดุ อุปกรณ์ สำหรับการเก็บรักษาที่หาได้ง่าย ต้นทุนไม่สูง โดยเฉพาะเชื้อพันธุ์เห็ดที่เก็บรักษาในน้ำกลั่นนิ่งฆ่าเชื้อและวัสดุขี้เลื่อย เป็นการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดที่ได้ระยะเวลานานกว่าการเก็บรักษาเชื้อบนอาหารวุ้น สามารถนำไปถ่ายทอดให้กับเกษตรกรได้ง่าย โดยการเก็บเชื้อทั้ง 2 วิธี สามารถยืดระยะเวลาในการถ่ายเชื้อ อายุในการเก็บ ลดปัญหาการเสียเวลา แรงงาน และการกลายพันธุ์ของเชื้ออันเนื่องมาจากการถ่ายเชื้อบ่อยครั้ง ได้มากกว่าการเก็บเชื้อบนอาหารวุ้น ซึ่งเป็นวิธีที่ใช้กันทั่วไป โดยเปรียบเทียบวิธีการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดด้วยวิธีต่าง ๆ ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบวิธีการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดด้วยวิธีต่าง ๆ

วิธีการเก็บรักษา	ต้นทุน		อายุการเก็บรักษา	การเปลี่ยนแปลงทางพันธุกรรม
	วัสดุอุปกรณ์	แรงงาน		
1. การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดบนอาหารวุ้น	ต่ำ	สูง	2 - 6 เดือน	ง่าย
	ต่ำ	ต่ำ/ปานกลาง	2 - 5 ปี	ปานกลาง
2. การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดในน้ำกลั่น	ต่ำ	ต่ำ/ปานกลาง	2 - 5 ปี	ปานกลาง
3. การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดในขี้เลื่อย				

บทที่ 4

วิธีเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดชนิดต่าง ๆ

1. เชื้อพันธุ์เห็ดสกุลนางรม

สุวลักษณ์ และประไพศรี (2545) ได้ทดสอบการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดสกุลนางรม เป็นระยะเวลา 24 เดือน ในน้ำกลั่นหนึ่งฆ่าเชื้อ ในน้ำมันแร่หนึ่งฆ่าเชื้อ (พาราฟินเหลว) และเก็บแบบแช่แข็งที่อุณหภูมิ -75°C และการเก็บบนอาหารวุ้นมีการถ่ายเชื้อลงอาหารใหม่ทุก 6 เดือน ตามขั้นตอนดังนี้

1. การเตรียมเชื้อเห็ดบริสุทธิ์ เลี้ยงเส้นใยเชื้อพันธุ์เห็ดสกุลนางรมบนอาหาร PDA ในจานแก้วเลี้ยงเชื้อ บ่มเส้นใยที่อุณหภูมิ 25°C อายุ 7 วัน
2. การเตรียมภาชนะเก็บเชื้อ อาหารที่ใช้เลี้ยงและเก็บเชื้อเห็ด ขวดเก็บเชื้อใช้ขวดไวแอลขนาด 8 แตรม บรรจุอาหาร PDA เป็นอาหารเลี้ยงเชื้อเห็ดและอาหารที่ใช้เก็บรักษา
3. การเก็บรักษาเชื้อเห็ด การเก็บรักษาในน้ำกลั่นหนึ่งฆ่าเชื้อ ในน้ำมันแร่หนึ่งฆ่าเชื้อ (พาราฟินเหลว) และเก็บแบบแช่แข็งที่อุณหภูมิ -75°C ทำโดยเจาะอาหาร PDA ที่มีเส้นใยเห็ดเจริญอยู่ด้วย cork borer ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 5 มม. ย้ายชิ้นวุ้นจำนวน 10 ชิ้น ใส่ลงในขวดเก็บเชื้อที่บรรจุน้ำกลั่น น้ำมันแร่ หรือกลีเซอรอล 10% ซึ่งผ่านการหนึ่งฆ่าเชื้อ 2 ครั้ง นำขวดเก็บเชื้อบรรจุน้ำกลั่นหรือน้ำมันแร่ เก็บในห้องอุณหภูมิ 20°C ยกเว้นขวดเก็บเชื้อบรรจุกลีเซอรอล 10% เก็บในตู้แช่แข็ง ส่วนการเก็บเชื้อบนอาหารวุ้นทำการย้ายชิ้นวุ้น 1 ชิ้น เลี้ยงในหลอดแก้วทดสอบบนอาหาร PDA บ่มเส้นใยให้เจริญที่อุณหภูมิ 25°C ก่อนเก็บในห้องอุณหภูมิ 20°C และถ่ายเชื้อลงอาหารใหม่ทุก 6 เดือน
4. การควบคุมคุณภาพในการเก็บรักษา เชื้อเห็ดที่เก็บรักษาต้องนำไปทดสอบความมีชีวิต ความบริสุทธิ์ที่ไม่มีเชื้ออื่นปนเปื้อน และความสามารถในการเกิดดอก โดยย้ายชิ้นวุ้นจากการเก็บแต่ละวิธีจากทั้ง 4 วิธี วางบนอาหาร PDA ปริมาณ 20 มล. ในจานแก้วเลี้ยงเชื้อ 10 จาน สำหรับขวดเก็บเชื้อบรรจุ

กลีเซอรอล 10% ที่เก็บในตู้แช่แข็ง ต้องนำมาแช่ในอ่างควบคุมอุณหภูมิ (Water Bath) ที่อุณหภูมิ 37 °C ก่อน แล้วย้ายเลี้ยงบ่มเส้นใยและสังเกต การเจริญที่อุณหภูมิ 25°C ภายในเวลา 7 วัน เพื่อตรวจสอบความมีชีวิตของ เส้นใยเห็ดหลังเก็บรักษา และจากเส้นใยเห็ดที่พื้นตัว ย้ายเลี้ยงเส้นใยบนอาหาร PDA สำเร็จรูปที่อุณหภูมิ 25°C วัดการเจริญของเส้นใยเพื่อตรวจสอบความ บริสุทธิ์และความแข็งแรงของเส้นใย จากนั้นทดสอบความสามารถในการเกิด ดอกของเส้นใย เตรียมเชื้อเพาะบนเมล็ดข้าวฟ่างที่ผ่านการนึ่งฆ่าเชื้อใน ขวดแก้วแบน บ่มที่อุณหภูมิ 25°C อายุ 10 วัน นำไปเพาะในวัสดุประกอบด้วย ขี้เลื่อย ผสมรำละเอียด น้ำตาลทราย ยิบซัมและดีเกลือ ความชื้น 60 - 70% บรรจุในถุงพลาสติกทึบร้อนนึ่งฆ่าเชื้อ เพาะทดสอบในโรงเรือนสภาพธรรมชาติ บนที่ก้นน้ำหนักดอกเห็ดและหาค่าเฉลี่ยต่อก่อนวัสดุ

5. **ผลการเก็บรักษา** พบว่าการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดสกุลนางรมในน้ำกลั่นนึ่ง ฆ่าเชื้อ 2 ครั้ง ในน้ำมันแร่หนึ่งฆ่าเชื้อ และเก็บแบบแช่แข็งที่อุณหภูมิ -75°C มีประสิทธิภาพในการเก็บรักษาแตกต่างกัน โดยเส้นใยที่เก็บในน้ำกลั่นนึ่ง ฆ่าเชื้อ 2 ครั้ง พบการระเหยของน้ำและพบการปนเปื้อนจากเชื้ออื่นแต่ยังสามารถแยกเชื้อต่อให้บริสุทธิ์ได้ การเก็บรักษาด้วยวิธีนี้ปฏิบัติงานได้ง่ายกว่า การเก็บในน้ำมันแร่หนึ่งฆ่าเชื้อซึ่งพบปัญหาการปนเปื้อนจากเชื้ออื่นมากกว่าและ ความเหนอะหนะของน้ำมัน แต่มีข้อควรคำนึงเกี่ยวกับปริมาณน้ำที่ใช้เก็บต้อง ให้สัมพันธ์กับระยะเวลาการเก็บ สำหรับการเก็บแบบแช่แข็งที่อุณหภูมิ -75°C หากผู้เก็บเชื้อมีความพร้อมเรื่องวัสดุอุปกรณ์ถือเป็นวิธีการที่ปฏิบัติได้ สะดวก ไม่พบการปนเปื้อนจากเชื้ออื่น การเก็บรักษาเชื้อทั้ง 3 วิธี ช่วยยืด ระยะเวลาในการถ่ายเชื้อ อายุในการเก็บ ลดปัญหาการเสียเวลา แรงงาน และ การกลายพันธุ์ของเชื้ออันเนื่องมาจากการถ่ายเชื้อบ่อยครั้งจากวิธีเก็บบน อาหารร่วนและถ่ายเชื้อลงอาหารใหม่ทุก 6 เดือน ซึ่งเป็นวิธีที่ใช้กันทั่วไป

2. เชื้อพันธุ์เห็ดหูหนู

เชื้อเห็ดหูหนูใช้วิธีการเก็บรักษาแบบเดียวกับเห็ดสกุลนางรม (สวลักษณ์ และ ประไพศรี, 2545) ในระยะเวลาการเก็บ 24 เดือนในน้ำกลั่นนิ่งฆ่าเชื้อ ในน้ำมันแร่นิ่งฆ่าเชื้อ เก็บแบบแช่แข็งที่อุณหภูมิ -75°C และเก็บบนอาหารวุ้นโดยถ่ายเชื้อลงอาหารใหม่ทุก 6 เดือนตามขั้นตอนดังนี้

1. การเตรียมเชื้อเห็ดบริสุทธิ์ เลี้ยงเส้นใยเชื้อพันธุ์เห็ดหูหนูบนอาหาร PDA ในจานแก้วเลี้ยงเชื้อ บ่มเส้นใยที่อุณหภูมิ 30°C อายุ 10 วัน
2. การเตรียมภาชนะเก็บเชื้อ อาหารที่ใช้เลี้ยงและเก็บเชื้อเห็ด ขวดเก็บเชื้อใช้ ไวแอลขนาด 8 แตรม ใช้อาหาร PDA เป็นอาหารเลี้ยงเชื้อเห็ดและอาหารที่ใช้เก็บรักษา
3. การเก็บรักษาเชื้อเห็ด การเก็บรักษาในน้ำกลั่นนิ่งฆ่าเชื้อ ในน้ำมันแร่นิ่งฆ่าเชื้อ และเก็บแบบแช่แข็งที่อุณหภูมิ -75°C ทำโดยเจาะอาหาร PDA ที่มีเส้นใยเห็ดเจริญอยู่ด้วย cork borer ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 5 มม. ย้ายขึ้นวุ้นจำนวน 10 ชิ้น ใส่ลงในขวดเก็บเชื้อที่บรรจุน้ำกลั่น น้ำมันแร่ หรือกลีเซอรอล 10% ซึ่งผ่านการนิ่งฆ่าเชื้อ 2 ครั้ง เก็บในห้องอุณหภูมิ 20°C ยกเว้นขวดเก็บเชื้อบรรจุกลีเซอรอล 10% เก็บในตู้แช่แข็ง ส่วนการเก็บบนอาหารวุ้นย้ายขึ้นวุ้น 1 ชิ้นเลี้ยงในหลอดแก้วทดสอบบนอาหาร PDA บ่มเส้นใยให้เจริญที่อุณหภูมิ 30°C ก่อนเก็บในห้องอุณหภูมิ 20°C และถ่ายเชื้อลงอาหารใหม่ทุก 6 เดือน
4. การควบคุมคุณภาพในการเก็บรักษา เชื้อเห็ดที่เก็บรักษาต้องนำไปทดสอบความมีชีวิต ความบริสุทธิ์ที่ไม่มีเชื้ออื่นปนเปื้อน และความสามารถในการเกิดดอก โดยย้ายขึ้นวุ้นจากการเก็บแต่ละวิธีจากทั้ง 4 วิธี วางบนอาหาร PDA ปริมาณ 20 มล. ในจานแก้วเลี้ยงเชื้อ 10 จาน สำหรับขวดเก็บเชื้อบรรจุกลีเซอรอล 10% ที่เก็บในตู้แช่แข็ง ต้องนำมาแช่ในอ่างควบคุมอุณหภูมิที่อุณหภูมิ 37°C ก่อน แล้วย้ายเลี้ยงบ่มเส้นใยและสังเกตการเจริญที่อุณหภูมิ 30°C ภายในเวลา 10 วัน เพื่อตรวจสอบความมีชีวิตของเส้นใยเห็ดหลังเก็บรักษา และจากเส้นใยเห็ดที่ฟื้นตัว ย้ายเลี้ยงบนอาหาร PDA สำเร็จรูปที่อุณหภูมิ 30°C วัดการเจริญของเส้นใยเพื่อตรวจสอบความบริสุทธิ์และความ

แข็งแรงของเส้นใย จากนั้นทดสอบความสามารถในการเกิดดอกของเส้นใย เตรียมเชื้อเพาะบนเมล็ดข้าวฟ่างที่ผ่านการนึ่งฆ่าเชื้อในขวดแก้วแบน บ่มที่ อุณหภูมิ 30°C อายุ 14 วัน นำไปเพาะในวัสดุประกอบด้วย ขี้เลื่อย ผสม รำละเอียด น้ำตาลทราย ยิบซัมและดีเกลือ ความชื้น 60-70% บรรจุใน ถุงพลาสติกทึบร้อนนึ่งฆ่าเชื้อ เพาะทดสอบในโรงเรือนสภาพธรรมชาติ บันทึก น้ำหนักดอกเห็ดและหาค่าเฉลี่ยต่อก้อนวัสดุ

- 5. ผลการเก็บรักษา** พบว่า การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดหูหนูในน้ำกลั่นนึ่งฆ่าเชื้อ 2 ครั้ง ในน้ำมันแร่ฆ่าเชื้อ และเก็บแบบแช่แข็งที่อุณหภูมิ -75°C เป็นเวลา 24 เดือน แต่ละวิธีมีประสิทธิภาพในการเก็บรักษาแตกต่างกัน โดยเส้นใยที่เก็บ ในน้ำกลั่นนึ่งฆ่าเชื้อ 2 ครั้ง พบการระเหยของน้ำและพบการปนเปื้อนจาก เชื้ออื่นแต่ยังสามารถแยกเชื้อต่อให้บริสุทธิ์ได้ ส่วนการเก็บในน้ำมันแร่ฆ่า เชื้อพบปัญหาการปนเปื้อนจากเชื้ออื่นมากกว่าการเก็บวิธีนี้ในเชื้อพันธุ์เห็ด ชนิดอื่น สำหรับการเก็บแบบแช่แข็งที่อุณหภูมิ -75°C ไม่พบการปนเปื้อนจาก เชื้ออื่น การเก็บรักษาเชื้อทั้ง 3 วิธี ช่วยยืดระยะเวลาในการถ่ายเชื้อ อายุในการ เก็บ ลดปัญหาการเสียเวลา แรงงาน และการกลายพันธุ์ของเชื้ออันเนื่องมาจาก การถ่ายเชื้อบ่อยครั้งจากวิธีการเก็บบนอาหารวันและถ่ายเชื้อลงอาหารใหม่ ทุก 6 เดือน ซึ่งเป็นวิธีที่ใช้กันทั่วไป

3. เชื้อพันธุ์เห็ดกระด้าง

สุวลักษณ์ และคณะ, 2546 ; สุวลักษณ์. 2548 ทดสอบวิธีการเก็บเชื้อพันธุ์ เห็ดกระด้างโดยเก็บในน้ำกลั่นนึ่งฆ่าเชื้อ เก็บบนอาหารขี้เลื่อยนึ่งฆ่าเชื้อและเก็บบนอาหารวันมี การถ่ายเชื้อลงอาหารใหม่ทุก 6 เดือน ตามขั้นตอนดังนี้

1. การเตรียมเชื้อเห็ดบริสุทธิ์ เลี้ยงเส้นใยเชื้อพันธุ์เห็ดกระด้างบนอาหาร PDA ใน จานแก้วเลี้ยงเชื้อ บ่มเส้นใยที่อุณหภูมิ 30°C อายุ 7 วัน
2. การเตรียมภาชนะเก็บเชื้อ อาหารที่ใช้เลี้ยงและเก็บเชื้อเห็ด ขวดเก็บเชื้อใช้ ไวแอลขนาด 8 แตรม ใช้อาหาร PDA เป็นอาหารเลี้ยงเชื้อเห็ดและอาหารที่ใช้ เก็บรักษา คือ อาหาร PDA และอาหารขี้เลื่อย

3. **การเก็บรักษาเชื้อเห็ด** การเก็บรักษาในน้ำกลั่นนิ่งฆ่าเชื้อ ทำโดยเจาะอาหาร PDA ที่มีเส้นใยเห็ดกระด้างเจริญอยู่ด้วย cork borer ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 5 มม. และย้ายชิ้นวุ้นหนึ่งชิ้นเลี้ยงบนอาหาร PDA ปริมาณ 5 มล. ในขวดเก็บเชื้อ บ่มเส้นใยให้เจริญที่อุณหภูมิ 30°C เป็นเวลา 3 วัน ปิดทับผิวหน้าด้วยน้ำกลั่นที่ผ่านการนิ่งฆ่าเชื้อ 2 ครั้ง เก็บในห้องอุณหภูมิ 25°C ส่วนการเก็บในซีลี้อย่างนิ่งฆ่าเชื้อ ทำโดยย้ายชิ้นวุ้นหนึ่งชิ้นเลี้ยงบนซีลี้อย่างนิ่งฆ่าเชื้อที่บรรจุในขวดเก็บเชื้อ (เตรียมจากซีลีอย่น้ำหนัก 3 กรัม ปรับความชื้นด้วยน้ำและนิ่งฆ่าเชื้อ) บ่มเส้นใยให้เจริญที่อุณหภูมิ 30°C เป็นเวลา 5 วัน เก็บในห้องอุณหภูมิ 25°C และ วิธีการเก็บเชื้อบนอาหารวุ้น ทำการย้ายชิ้นวุ้นหนึ่งชิ้นเลี้ยงบนอาหาร PDA ปริมาณ 5 มล. ในขวดเก็บเชื้อ บ่มเส้นใยให้เจริญที่อุณหภูมิ 30°C เป็นเวลา 3 วัน เก็บในห้องอุณหภูมิ 25°C ซึ่งต้องมีการถ่ายเชื้อลงอาหารใหม่ทุก 6 เดือน
4. **การควบคุมคุณภาพในการเก็บรักษา** เชื้อเห็ดที่เก็บรักษาถูกนำไปทดสอบความมีชีวิต ความบริสุทธิ์ที่ไม่มีเชื้ออื่นปนเปื้อน และการทดสอบความสามารถในการเกิดดอก โดยย้ายชิ้นวุ้นจากแต่ละวิธีการเก็บทั้ง 3 วิธี วางบนอาหารปริมาณ 20 มล. ในจานแก้วเลี้ยงเชื้อ 10 จาน บ่มเส้นใยและสังเกตการเจริญที่อุณหภูมิ 30°C ภายในเวลา 10 วัน เพื่อตรวจสอบความมีชีวิตของเส้นใยเห็ดหลังเก็บรักษา และจากเส้นใยเห็ดที่พื้นผิว ย้ายเลี้ยงบนอาหาร PDA สำเร็จรูปที่อุณหภูมิ 30°C วัดการเจริญของเส้นใยเพื่อตรวจสอบความบริสุทธิ์และความแข็งแรงของเส้นใย จากนั้นทดสอบความสามารถในการออกดอกของเส้นใยเตรียมเชื้อเพาะบนเมล็ดข้าวฟ่างที่ผ่านการนิ่งฆ่าเชื้อในขวดแก้วแบน บ่มที่อุณหภูมิ 30°C อายุ 7-8 วัน นำไปเพาะในวัสดุประกอบด้วย ซีลี้อย ผสมรำละเอียด น้ำตาลทราย ยิบซัมและดีเกลือ ความชื้น 60-70% บรรจุในถุงพลาสติกทึบร้อนนิ่งฆ่าเชื้อ เพาะทดสอบในโรงเรือนสภาพธรรมชาติ บันทึกน้ำหนักดอกเห็ดและหาค่าเฉลี่ยต่อก้อนวัสดุ
5. **ผลการเก็บรักษา** พบว่า เส้นใยเชื้อพันธุ์เห็ดกระด้างจากวิธีเก็บในน้ำกลั่นนิ่งฆ่าเชื้อ และเก็บบนอาหารซีลี้อย่างนิ่งฆ่าเชื้อ เป็นเวลา 24 เดือน ยังคงความมีชีวิตและมีการเจริญของเส้นใยบนอาหารที่ทดสอบ และเมื่อนำเส้นใยมาเพาะ

ทดสอบ เส้นใยเห็ดที่เก็บรักษายังคงออกดอกให้ผลผลิตได้เช่นเดียวกับเส้นใยที่เก็บบนอาหารวุ้นซึ่งมีถ่ายเชื้อลงอาหารใหม่ทุก 6 เดือน ดังนั้น ทั้ง 2 วิธีการ จึงใช้เก็บรักษาเส้นใยเห็ดได้อย่างมีประสิทธิภาพ ลดระยะเวลา แรงงานในการย้ายเชื้อต่อทุก 6 เดือน ลดการเสี่ยงต่อการปนเปื้อนจากเชื้ออื่น และลดการเปลี่ยนแปลงพันธุกรรมของเชื้อพันธุ์

4. เชื้อพันธุ์เห็ดฟาง

เห็ดฟางเป็นเห็ดที่เจริญได้รวดเร็ว แต่มักพบปัญหาความอ่อนแอของเชื้อและการกลายพันธุ์ได้ง่ายเมื่อเก็บรักษาเชื้อเป็นเวลานาน จากการศึกษาและทดสอบวิธีการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดฟางเพื่อให้ได้เชื้อพันธุ์เห็ดฟางที่มีความบริสุทธิ์ มีความเสถียร มีอายุยืนยาว และคงสภาพความมีชีวิตเช่นเดียวกับพันธุ์เดิม มีวิธีการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์ได้หลากหลายวิธี แต่วิธีการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดฟางที่นิยมใช้และเกษตรกรผู้เพาะเห็ดสามารถปฏิบัติได้ คือ 1) การเก็บรักษาบนอาหารวุ้น และ 2) การเก็บรักษาในน้ำกลั่นนิ่งฆ่าเชื้อ โดยวิธีการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดฟางทั้งสองวิธี มีขั้นตอนการดำเนินงาน การควบคุมคุณภาพ และผลการเก็บรักษา ดังนี้

1. การเตรียมเชื้อเห็ดบริสุทธิ์ เลี้ยงเส้นใยเชื้อพันธุ์เห็ดฟางบนอาหาร PDA ในจานแก้วเลี้ยงเชื้อ บ่มเส้นใยที่อุณหภูมิ 30°C อายุ 5 วัน

2. การเก็บรักษาเชื้อเห็ด

1) การเก็บรักษาบนอาหารวุ้น ตัดชิ้นอาหาร PDA ที่มีเส้นใยเชื้อพันธุ์เห็ดฟาง ย้ายลงอาหาร PDA ใหม่ ทุก 1 2 4 8 และ 12 สัปดาห์อย่างต่อเนื่อง (อัจฉราและศุภนิത്യ, 2546)

2) การเก็บรักษาในน้ำกลั่นนิ่งฆ่าเชื้อ ทดสอบวิธีการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดฟางที่เก็บในน้ำกลั่นนิ่งฆ่าเชื้อตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 โดยทดสอบเชื้อพันธุ์เห็ดฟาง No. 2 5 และ 6 (เป็นเชื้อพันธุ์บริการของศูนย์รวบรวมเชื้อพันธุ์เห็ดแห่งประเทศไทย) โดยการนำชิ้น PDA ขนาด 5 มม. ที่มีเส้นใยเชื้อพันธุ์เห็ดฟางบริสุทธิ์เจริญอยู่จำนวน 5 ชิ้น ใส่ลงน้ำกลั่นนิ่งฆ่าเชื้อในขวดไวแอลขนาด 12 แตรม ที่ได้ผ่านการนิ่งฆ่าเชื้อ 2 ครั้ง แต่ละครึ่งห่างกัน

24 ชม. แล้วนำไปเก็บไว้ในตู้อุณหภูมิ 35°C เก็บรักษาเป็นเวลา 1 3 6 12 และ 18 เดือน (อัจฉราและประไพศรี, 2543)

3. การควบคุมคุณภาพในการเก็บรักษา

1) ตรวจสอบเชื้อพันธุ์เห็ดฟางที่ย้ายเลี้ยงลงอาหาร PDA ใหม่ทุก 1 2 4 8 และ 12 สัปดาห์ โดยการสังเกตลักษณะการเจริญของโคโลนีบนอาหาร PDA จากนั้น ทดสอบการเกิดดอกโดยการเพาะเลี้ยงบนวัสดุหมักในโรงเรือน และทดสอบสภาพความมีชีวิต

2) ตรวจสอบเชื้อพันธุ์เห็ดฟางจากการเก็บรักษาในน้ำกลั่นหนึ่งฆ่าเชื้อที่ 1 3 6 และ 12 เดือน โดยการเพาะเลี้ยงกับวัสดุหมัก 3 สูตร คือ สูตรที่ 1 ขี้เถ้าหมัก สูตรที่ 2 ฟางข้าวและขี้เถ้าหมัก และสูตรที่ 3 ขี้เถ้าและขี้เถ้าหมัก ในระบบโรงเรือนที่ จ. พระนครศรีอยุธยาและจังหวัดอื่น ๆ

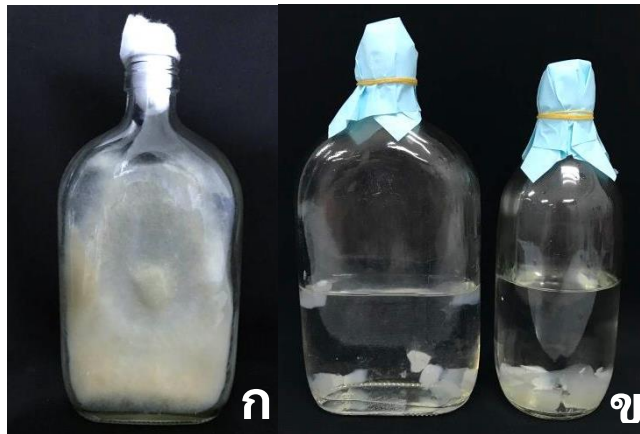
4. ผลการเก็บรักษา

1) การเก็บรักษาบนอาหารวุ้น จากการย้ายเชื้อพันธุ์เห็ดฟางลงอาหาร PDA ใหม่ทุก 1 สัปดาห์ต่อเนื่องกันจำนวน 7 ครั้ง เส้นใยเชื้อพันธุ์เห็ดฟางยังคงเจริญและมีรูปแบบโคโลนีเหมือนเชื้อพันธุ์เดิม แต่หากเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดฟางบนอาหาร PDA นานกว่า 3 สัปดาห์ เมื่อย้ายลงอาหาร PDA ใหม่ มักพบโคโลนีที่มีเพียงเส้นใยอาหาร ซึ่งเป็นเส้นใยเจริญนอนราบบนผิวหน้าอาหาร PDA ไม่มีเส้นใยอากาศ นอกจากนี้การเก็บเชื่อนาน 8 และ 12 สัปดาห์ แล้วย้ายเส้นใยเชื้อพันธุ์เห็ดฟางลงอาหาร PDA พบทั้งโคโลนีที่มีเพียงเส้นใยอาหาร ไม่มีเส้นใยอากาศ และพบโคโลนีที่มีเส้นใยครบทั้ง 2 ชนิด และเมื่อทดสอบเชื้อพันธุ์เห็ดฟางที่มีเส้นใยทั้ง 2 ชนิด พบว่า สามารถเกิดดอกได้ โดยการเพาะเลี้ยงบนวัสดุหมักในโรงเรือนและให้ผลผลิตไม่ต่างจากผลผลิตที่ได้จากการเพาะเลี้ยงก่อนการเก็บรักษา

2) การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดฟางในน้ำกลั่นหนึ่งฆ่าเชื้อ ที่ระยะเวลาต่างๆ พบว่า เชื้อพันธุ์ No. 6 ที่เก็บรักษาในน้ำกลั่นปลอดเชื่อนาน 12 เดือน ให้ผลผลิตได้ดีไม่ต่างกับที่เก็บไว้ 3 และ 6 เดือน ในทำนองเดียวกันกับการทดสอบเพาะเลี้ยงกับขี้เถ้า ขี้เถ้าหมัก ที่ จ.นราธิวาส ได้ผลผลิตไม่ต่างกัน

ส่วนการทดสอบกับฟางข้าวและขี้เถ้าหมัก ที่ จ.สุพรรณบุรี ได้ผลผลิตไม่ต่างกันจากการใช้เชื้อพันธุ์เห็ดเก็บรักษาในน้ำกลั่นปลอดเชื้อเป็นเวลานาน 3 และ 6 เดือน และเมื่อทดสอบการเกิดดอกของเชื้อพันธุ์เห็ดฟาง No. 5 ที่เก็บรักษาเป็นเวลา 18 เดือน โดยการเพาะเลี้ยงกับวัสดุหมักในโรงเรือนพบว่า เชื้อเห็ดฟางสามารถให้ผลผลิตได้ดีเช่นเดิม

เชื้อพันธุ์เห็ดฟางที่มีการย้ายต่อเส้นใยลงอาหาร PDA ใหม่หลาย ๆ ครั้ง มักพบโคลนที่มีเพียงเส้นใยอาหาร ซึ่งเส้นใยเจริญได้ช้ามาก ไม่เหมาะสำหรับการนำไปเพาะเลี้ยงเป็นการค้า การเก็บเชื้อพันธุ์เห็ดฟางบนอาหาร PDA ไว้เป็นเวลานาน อาหาร PDA มักแห้งส่งผลให้เส้นใยเชื้อพันธุ์เห็ดฟางแห้ง และทำให้เส้นใยเชื้อพันธุ์เห็ดฟางตายหรือสูญเสียประสิทธิภาพบางอย่างไปด้วย การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดฟางบนอาหาร PDA ไว้ที่อุณหภูมิห้องประมาณ 25-35°C ส่งผลให้อาหารที่เก็บเชื้อพันธุ์เห็ดฟางมักแห้งเร็วกว่าอาหารที่เก็บเชื้อพันธุ์เห็ดชนิดอื่นที่พักไว้ในห้องบ่มอุณหภูมิต่ำ อย่างไรก็ตามการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดฟางบนอาหาร PDA มักใช้เก็บเชื้อพันธุ์เห็ดฟางเป็นระยะเวลาสั้น ๆ ไม่เกิน 3 สัปดาห์ เพื่อนำไปใช้งานขยายเส้นใยเชื้อพันธุ์ (ภาพที่ 4 (ก))

ภาพที่ 4 การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดฟางในขวดแก้ว (ก) เก็บบนอาหารรุ้น (ข) เก็บในน้ำกลั่นหนึ่งฆ่าเชื้อ 2 ครั้ง

สำหรับการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดฟางในน้ำกลั่นนึ่งฆ่าเชื้อ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ด้านการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดฟางเพื่อการค้า ลดต้นทุน จากการใช้อาหาร PDA ที่มีค่าใช้จ่ายในการเตรียมและต้องมีการถ่ายเชื้อพันธุ์เห็ดอย่างต่อเนื่อง โดย อัจฉรา (2553) ทำการตรวจสอบเชื้อพันธุ์เห็ดฟางที่เก็บรักษาในน้ำกลั่นปลอดเชื้อตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 - 2553 จำนวนกว่า 80 เชื้อพันธุ์ (เชื้อพันธุ์ที่เก็บรักษาในน้ำกลั่นนึ่งฆ่าเชื้อ โดยนำขึ้นมาเลี้ยงบนอาหาร PDA ใหม่ เมื่อน้ำในขวดไวแอลระเหยไปเหลือเพียง 20%) พบว่า เชื้อพันธุ์ยังมีชีวิตและโคโลนีของเชื้อพันธุ์เห็ดฟางยังมีทั้งเส้นใยอาหารและเส้นใยอากาศสมบูรณ์ เมื่อทดสอบการเกิดดอกของเชื้อพันธุ์เห็ดฟางทั้งที่กรมวิชาการเกษตรและที่ฟาร์มจากการทดสอบของเกษตรกร พบว่าหลายเชื้อพันธุ์มีประสิทธิภาพดีในการให้ผลผลิตและสามารถนำเชื้อพันธุ์เห็ดฟางนั้นมาทดแทนเชื้อพันธุ์เห็ดฟางพันธุ์เดิมที่ประสิทธิภาพการเกิดดอกเสื่อมลง วิธีการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดฟางในน้ำกลั่นนึ่งฆ่าเชื้อ นอกจากการใช้ขวดไวแอลที่มีขนาดเล็กและอาจหาซื้อได้ยากในบางพื้นที่ ยังสามารถตัดแปลงขวดเก็บเชื้อมาเป็นขวดแก้วกลมหรือขวดแก้วแบนได้ดังภาพที่ 4 (ข) โดยขวดที่บรรจุน้ำต้องผ่านการนึ่งฆ่าเชื้อ 2 ครั้ง แต่ละครั้งนึ่งฆ่าเชื้อห่างกัน 24 ชม. แต่ไม่ควรใส่น้ำกลั่นในขวดจนสูงเกินไปหรือน้อยเกินไป แล้วตัดชิ้นวุ้นใส่ลงไปขวดได้ประมาณ 15 – 20 ชิ้น วิธีการนี้เป็นวิธีการที่ไม่ซับซ้อน ต้นทุนไม่สูง ถ่ายทอดสู่เกษตรกรได้ และสามารถเก็บเชื้อได้เป็นระยะเวลาานาน แต่ควรตรวจสอบการระเหยของน้ำภายในขวดเป็นระยะ ซึ่งอาจส่งผลให้เชื้อตายได้หากน้ำภายในขวดระเหยจนหมด

การเก็บรักษาเชื้อเห็ดฟาง นอกจากการเก็บบนอาหารเลี้ยงเชื้อและน้ำกลั่นแล้ว วิธีการเก็บรักษาเชื้อเห็ดฟางในไนโตรเจนเหลวเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่สามารถทำได้ และสามารถเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดได้ยาวนานกว่า 30 ปี (Joseph, 1977) โดยสุวลักษณ์ (2551) ศึกษาวิธีการลดอุณหภูมิและการหลอมละลายตัวอย่าง เพื่อใช้ในการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดฟางในไนโตรเจนเหลวจากเชื้อพันธุ์เห็ดฟาง 2 สายพันธุ์ (เบอร์ 6 และ เบอร์ 8) โดยใช้วิธีการลดอุณหภูมิตัวอย่าง 2 วิธี คือ C1 : แช่แข็งในตู้เย็น -80°C เป็นเวลา 24 ชั่วโมง และ C2 : แช่ในแอลกอฮอล์และน้ำแข็งแห้งเป็นเวลา 4 ชั่วโมง ทำการเก็บรักษาเป็นระยะเวลา 6 12 และ 18 เดือน แล้วนำมาหลอมละลายตัวอย่าง 2 วิธี คือ T1 : วางไว้ที่อุณหภูมิห้อง ($25 - 27^{\circ}\text{C}$) จนหลอมละลาย และ T2 : แช่ในอ่างควบคุมอุณหภูมิที่อุณหภูมิ 37°C เป็นเวลา 2 – 3 นาที พบว่า เส้นใยเชื้อพันธุ์เห็ดฟางเบอร์ 6 ที่ลดอุณหภูมิตัวอย่างด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ ยังคงมีชีวิต 100% ยกเว้น กรรมวิธีที่ลดอุณหภูมิตัวอย่างโดยแช่ในแอลกอฮอล์และน้ำแข็งแห้งเป็นเวลา

4 ชั่วโมง แล้วหลอมละลายตัวอย่างโดยวางไว้ที่อุณหภูมิห้อง 25 – 27°C (C2T1) หลังการเก็บรักษาเป็นระยะเวลา 18 เดือน เส้นใยเชื้อพันธุ์เห็ดฟางมีชีวิตรอดลงเหลือ 60% อย่างไรก็ตามเส้นใยเชื้อพันธุ์เห็ดฟางเบอร์ 6 ที่ผ่านการทดลองด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ ยังสามารถเจริญและเกิดดอกได้ สำหรับเชื้อพันธุ์เห็ดฟางเบอร์ 8 จากกรรมวิธีการเก็บรักษาต่าง ๆ หลังการเก็บรักษาเป็นเวลา 6 เดือน เส้นใยเชื้อพันธุ์เห็ดฟางเบอร์ 8 ยังคงมีชีวิต 100% สามารถเกิดดอกได้ และหลังการเก็บรักษาเป็นระยะเวลา 12 และ 18 เดือน เส้นใยเชื้อพันธุ์เห็ดฟางมีชีวิตรอดอยู่ระหว่าง 60 – 100% และสามารถเกิดดอกให้ผลผลิตได้

5. เชื้อเห็ดชนิดอื่น ๆ

นอกจากเห็ดสกุลนางรม เห็ดหูหนู เห็ดกระด้าง และเห็ดฟางแล้วยังมีเห็ดชนิดอื่น ๆ ที่ได้รับการวิจัยเพื่อการเก็บรักษาเชื้อเห็ดอย่างมีประสิทธิภาพด้วย อาทิ

เชื้อเห็ดขอนขาว

การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดขอนขาวในระยะสั้น ๆ ใช้วิธีเก็บเส้นใยภายใต้ น้ำกลั่น บนเมล็ดข้าวฟ่างและบนอาหารขี้เลื่อย ถ้าย่อยทุก 6 เดือน ให้ผลดีตามลำดับ (ประไพศรี และอัญชลี, 2543) การควบคุมคุณภาพในการเก็บรักษา ทำการวัดอัตราการเจริญของเส้นใยและเพาะทดสอบผลผลิตจากเส้นใยที่เก็บรักษาในแต่ละวิธี สำหรับการเก็บบนอาหาร PDA และภายใต้ไขมันแร่ พบอาการเสื่อมของเชื้อเห็ดทำให้ลักษณะหมวกดอกผิดปกติไม่สมบูรณ์

เชื้อเห็ดหลินจือ

การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดหลินจือใช้วิธีเก็บเส้นใยไว้ในน้ำกลั่นปลอดเชื้อที่อุณหภูมิตู้เย็น (0 - 14°C เฉลี่ย 4.2°C) ได้เป็นเวลา 1 และ 2 ปี โดยไม่มีการปนเปื้อนของจุลินทรีย์อื่น ๆ การมีชีวิตรอด การเจริญของเส้นใยที่อุณหภูมิ 30°C และการให้ผลผลิตใกล้เคียงกับแม่เชื้อก่อนการเก็บรักษา (นิรนาม, 2546) ส่วนการเก็บไว้ที่อุณหภูมิห้อง (20 - 35°C เฉลี่ย 29.5°C) และอุณหภูมิห้องเย็น (18 - 28°C เฉลี่ย 22.7°C) มีการปนเปื้อนของจุลินทรีย์อื่น ๆ และการปนเปื้อนเพิ่มขึ้นตามระยะเวลาในการเก็บรักษา

เชื้อเห็ดแครง

การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดแครงในระยะสั้น ๆ (1 - 6 เดือน) โดยการเก็บในน้ำกลั่นให้ผลดีที่สุด (รัฐพล และคณะ, 2551) ซึ่งการควบคุมคุณภาพในการเก็บรักษาทำการวัดความมีชีวิตรอดและวัดอัตราการเจริญของเส้นใยที่เก็บรักษา และการเก็บในน้ำมันแร่ บนอาหาร PDA และ ที่ -20°C เป็นวิธีการเก็บรักษาที่ให้ผลดีตามลำดับ

เชื้อเห็ดถั่ว หรือเห็ดโคนน้อย

การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดถั่วหรือเห็ดโคนน้อยบนอาหาร PDA (รัฐพล และคณะ, 2551) ใช้เก็บรักษาเชื้อเห็ดในระยะสั้น ๆ (1 - 6 เดือน) ที่ได้ผลดีที่สุด การควบคุมคุณภาพในการเก็บรักษาทำการวัดความมีชีวิตรอดและวัดอัตราการเจริญของเส้นใยที่เก็บรักษา สำหรับการเก็บในน้ำกลั่นใช้ได้ผลเช่นกัน แต่หากพิจารณาถึงความง่ายในการปฏิบัติงานของวิธีการและระยะเวลาเก็บรักษาแล้ว การเก็บรักษาบนอาหาร PDA สามารถปฏิบัติได้ง่ายกว่า และการเก็บรักษาในน้ำมันแร่ พบว่าการรอดชีวิตของเชื้อลดลงตามระยะเวลาในการเก็บรักษา ส่วนการเก็บรักษาที่ -20°C เป็นวิธีการเก็บรักษาที่ใช้ไม่ได้กับเชื้อพันธุ์เห็ดถั่วหรือเห็ดโคนน้อยเนื่องจากเส้นใยเห็ดไม่สามารถรอดชีวิตได้

บทสรุป

การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดสามารถทำได้หลายวิธี เช่น การเก็บบนอาหารวุ้นและถ่ายเชื้อเป็นระยะ การเก็บในน้ำ การเก็บในวัสดุ และการเก็บในไนโตรเจนเหลว ซึ่งแต่ละวิธีใช้เก็บเชื้อพันธุ์เห็ดได้ในระยะเวลาที่แตกต่างกันทั้งระยะสั้น ระยะปานกลาง และระยะยาว การเลือกใช้วิธีการเก็บรักษาอย่างถูกต้องและเหมาะสมต่อเชื้อพันธุ์เห็ดแต่ละชนิดต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการใช้งานและความพร้อมของแหล่งที่เก็บรักษา เพื่อการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดอย่างมีประสิทธิภาพ โดยยังคงความมีชีวิต (Viability) ความบริสุทธิ์ของเชื้อ (Purity) ความเสถียรของสายพันธุ์ (Stability) และความสามารถในการเกิดดอก (Productivity) ของเชื้อพันธุ์เห็ด ในการเก็บรักษาต้องมีการควบคุมคุณภาพ โดยตรวจสอบความมีชีวิตด้วยการนับจำนวนเชื้อพันธุ์เห็ดเก็บรักษาที่ฟื้นตัว (Recovery) การแยกชนิดและการทำให้บริสุทธิ์ด้วยการเลี้ยงบนอาหารเลี้ยงเชื้อ วัตถุประสงค์ของเส้นใยและตรวจสอบการปนเปื้อน และการทดสอบความเสถียรและความสามารถในการเกิดดอก โดยนำไปเพาะเลี้ยง เป็นวิธีการยืนยันได้เป็นอย่างดีว่าเชื้อพันธุ์เห็ดที่เก็บรักษา ยังคงสภาพความแข็งแรงสามารถให้ผลผลิตได้ตรงตามลักษณะที่ดีของพันธุ์เห็ดชนิดนั้นๆ และในปัจจุบันมีการใช้เทคนิคทางชีวโมเลกุลเข้ามาช่วยตรวจสอบ ทั้งความบริสุทธิ์และการตรงตามชนิดของเชื้อพันธุ์เห็ดที่เก็บรักษา ซึ่งสามารถช่วยย่นระยะเวลาในการตรวจสอบและสามารถตรวจสอบหลายตัวอย่างในคราวเดียวกันได้

เอกสารอ้างอิง

- นิรนาม. 2546. พัฒนาวิธีการอนุรักษ์เชื้อพันธุ์เห็ด. หน้า 163. ใน : สรุปผลงานวิจัย ปี 2545. ตามยุทธศาสตร์แผนงานวิจัย ปี 2546 ของกรมวิชาการเกษตร. กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- ประไพศรี พิทักษ์ไพรวิน และอัญชลี เชียงกุล. 2543. วิธีการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดขอนขาว. หน้า 38. ใน : บทความย่อและสรุปผลการดำเนินงาน ประชุมวิชาการกองโรคพืชและจุลชีววิทยา. กรมวิชาการเกษตร ปี 2543. วันที่ 8-10 มีนาคม 2543. ณ โรงแรมลองบีช จ. เพชรบุรี.
- ยงยุทธ์ สายฟ้า สัญชัย ตันตยาภรณ์ สุธีรา โสภิตกุล และโอภาส มิตรมานะ. 2525. การทดลองเก็บเชื้อเห็ดฟางระยะยาวภายใต้น้ำมันแร่ที่อุณหภูมิต่าง ๆ กัน. รายงานผลงานวิจัยประจำปี 2525. กองโรคพืชและจุลชีววิทยา กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรุงเทพฯ. หน้า 1-7.
- รัฐพล ศรประเสริฐ สุพิชชา ชัยวงศ์ผิน วชิราภรณ์ พิกุลทอง และอนงคณ์ หัมพานนท์. 2551. การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดแครง (*Schizophyllum commune*) และเห็ดโคนน้อย (*Coprinus* sp.)
- สุวลักษณ์ ชัยชูโชติ และประไพศรี พิทักษ์ไพรวิน. 2545. การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดสกุลนางรมและเห็ดหูหนู. หน้า 61-75. ใน : เห็ดไทย 2545. สมาคมนักวิจัยและเพาะเห็ดแห่งประเทศไทย.
- สุวลักษณ์ ชัยชูโชติ ประไพศรี พิทักษ์ไพรวิน พิมพ์กานต์ อร่ามพงษ์พันธ์ สุทธิณี เจริญคิด และสมพงษ์ อังโฆรัมย์. 2546. ผลของวิธีการเก็บรักษาเชื้อพันธุ์ต่อการเจริญและผลผลิตเห็ดกระด้าง. 2546. หน้า 44. ใน : เอกสารรายงานผลการปฏิบัติงานวิจัยรายกิจกรรมประจำปี 2546. การประชุมวิชาการกองโรคพืชและจุลชีววิทยา กรมวิชาการเกษตร ปี 2546. วันที่ 7-9 มีนาคม 2546. ณ โรงแรมแอมบาสเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน จ. ชลบุรี.
- สุวลักษณ์ ชัยชูโชติ. 2548. การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ดสด หรือเห็ดลม หรือเห็ดกระด้างในน้ำกลั่นหนึ่งฆ่าเชื้อและบนอาหารซีลี้อย่างหนึ่งฆ่าเชื้อ. ข่าวสารเพื่อผู้เพาะเห็ด ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน 2548) : 3-6.

- สุวลักษณ์ ชัยชูโชติ. 2551. การเก็บรักษาเชื้อเห็ดฟางในไนโตรเจนเหลว. หน้า 451 – 458. ใน : เอกสารเรื่องเต็มการประชุมทางวิชาการ ครั้งที่ 46 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. การประชุมวิชาการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ครั้งที่ 46. วันที่ 29 มกราคม – 1 กุมภาพันธ์ 2551.
- อัจฉรา พยัพพานนท์ และ ประไพศรี พิทักษ์ไพรวรรณ. 2543. การมีชีวิตรอดของเชื้อเห็ดฟางใน น้ำกลั่น. เอกสารประชุมวิชาการกองโรคพืชและจุลชีววิทยา กรมวิชาการเกษตร. วันที่ 8-10 มีนาคม 2543. โรงแรมลองบีช อ.ชะอำ จ. เพชรบุรี. หน้า 37.
- อัจฉรา พยัพพานนท์ และ ศุภนิത്യ หิรัญประดิษฐ์. 2546. การเก็บรักษาเชื้อเห็ดฟางบน อาหารแข็ง. การประชุมวิชาการประจำปี 2546. กองโรคพืชและจุลชีววิทยา กรมวิชาการเกษตร. วันที่ 7 – 9 มีนาคม 2546. โรงแรมแอมบาสเตอร์ซิตี จอมเทียน จ.ชลบุรี. หน้า 46.
- อัจฉรา พยัพพานนท์. 2553. เห็ดฟางและเทคโนโลยีการผลิตในโรงเรือน. โรงพิมพ์ชุมนุม สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย กรุงเทพฯ. 122 หน้า.
- Chang, S. T. and P. G. Miles. 2004. *Culture preservation*. Pages 189-201. In: *Mushrooms cultivation, nutritional value, medicinal effect and 194 environmental impact* (eds ST Chang ST PG Miles). CRC press. Boca Raton. Florida
- Joseph, C .K. 1977. A better method for long-term storage of mushroom cultures. *Mushr. J. of Wild Mushr.* 16: 30-31.
- Joseph, C.K. 1998. Resurrecting a better method for long-term storage of mushroom cultures.
<http://www.mycoculture.org/extras/jjkish-culture-stroge-technique>.
 Or <http://www.mycoculture.org/archivehome.html>.
- McGinnis, M. R. ; A.A. Padhye and L. Ajello. 1974. Storage of stock cultures of filamentous fungi, yeasts, and some aerobic actinomycetes in sterile distilled water. *Applied Microbiology* 28: 218-222.
- Odds, F. C. 1991. Long-term laboratory preservation of pathogenic yeasts in Water. *Journal of Medical and Veterinary Mycology* 29: 413-415.

- Singh, S. K.; R.C. Upadhyay; S. Kamal and M. Tiwari. 2004. Mushroom cryopreservation and its effect on survival, yield and genetic stability. *CryoLetters* 25: 23-32.
- Smith, D. and A.H.S. Onions. 1994. The Preservation and Maintenance of Living Fungi. 2nd Edition. IMI Technical Institute, CAB International. 122 p.
- Zaghi, L. L. Jr.; A.D. Lopes; F.A. Cordeiro; I.M. Colla; M.B.D. Beteli; J.S. do Valle; G.A. Linde; N.B. Colauto. 2017. Cryopreservation at -75 °C of *Agaricus subrufescens* on wheat grains with sucrose. *Brazilian Journal of Microbiology* 49: 370-377.

ผู้ทรงคุณวุฒิ

ดร. สัตยชัย ตันตยาภรณ์

ที่ปรึกษากรมวิชาการเกษตรด้านความร่วมมือระหว่างประเทศ

คณะกรรมการจัดการความรู้ สำนักวิจัยพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ

นายदनัย นาคประเสริฐ ผู้อำนวยการสำนักวิจัยพัฒนาเทคโนโลยีชีวภาพ ที่ปรึกษาคณะกรรมการ

นางสุวลักษณ์ ชัยชูโชติ นักวิชาการโรคพืชชำนาญการพิเศษ ประธานคณะกรรมการ

น.ส.รัชฎาภรณ์ ทองเหม นักวิชาการเกษตรชำนาญการ คณะทำงาน

นายอนุสรณ์ วัฒนกุล นักวิชาการโรคพืชปฏิบัติการ คณะทำงาน

น.ส.จิตรา กิตติโมรากุล นักวิชาการโรคพืชปฏิบัติการ คณะทำงานและเลขานุการ

การเก็บรักษาเชื้อพันธุ์เห็ด (Preservation of Mushroom Cultures)

กรมวิชาการเกษตร 50 ถนนพหลโยธิน แขวงลาดยาว
เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร 10900